

NARCISA ȘTIUCĂ

Considerații asupra colindelor maramureșene contemporane

Într-o lucrare¹ rămasă de referință până astăzi, profesorul Mihai Pop propunea două "lecturi" ale ciclului festiv de 12 zile, care închide anul vechi și redeschide unul nou: o lectură pe orizontală, pentru a vedea angrenarea diverselor componente și aprecia varietatea acestora, și una pe verticală, istorică, pentru a putea desprinde sensul și funcția fiecărei secvențe și rolul ei în ansamblul sărbătorii.

Actele divinatorii, augurale și propietașilor au ca scop trecerea peste un prag temporal, către necunoscutul care ne așteaptă și pe care ni-l dorim cât mai favorabil, căci, detalia distinsul etnolog, "... / tot sistemul nostru de felicitare, de la simpla urare de, «la mulți ani», până la colindele cele mai complicate, sunt de fapt acte de propriețiere făcute pentru ca să ne meargă bine.²".

Pentru a înțelege sensul ciclului festiv al Anului Nou, nu trebuie să scape analizei nici un tip de manifestare ce-i este circumscrisă. Numai că, efectuând această analiză, observăm în privința unui gen folcloric bogat precum este colindul, puternice conexiuni și influențe din partea altora două - nu mai puțin spectaculoase și prestigioase: descântecul și poezia ceremonială a nunții. Acest fapt, ne-a reamintit o altă propunere de analiză făcută de profesorul Mihai Pop³, anume aceea de a studia raporturile dintre structurile și elementele fenomenelor de cultură populară, dinamica reconstruirii discursului, în funcție de anumite contexte istorico-sociale, ritual-ceremoniale și mentalitare.

Se poate vorbi, credem, despre o schimbare contextuală și funcțională la nivel microsistemic (adică în cadrul aceleiași categorii sau în contextul aceluiași ciclu de obiceiuri) și de o alta, la nivel macrosistemnic (între categorii și specii poetico-muzicale din repertoriul ceremonial-ritual al diferitelor grupe de obiceiuri).

În lucrarea sa despre colinde, Monica Brătulescu⁴ opinează: "Foarte probabil, limitele dintre genuri au fost cândva relativ laxe, ele s-au adâncit în timp prin îmbogățirea repertoriului și sub presiunea procesului desacralizării unor categorii de texte". Astfel, anumite imagini, simboluri, teme și motive, dar chiar și anumite tipuri de formulări poetice au trecut într-o categorie în-alta amplificând varietatea actului creator și contextualizând mai larg fiecare categorie, punând-o în relație cu altele, cu care se înrudește funcțional sau ideatic.

Unii autori⁵ vorbesc despre un "amestec de repertorii", despre "migrația unor categorii și producții folclorice" și despre suprapunerile textuale și categoriale pe care le pun pe seama analogiei. Alții, luând în calcul tocmai interferențele dintre genuri (cele ale poeziei de urare cu epica și lirica) stabilesc, în funcție de fondul imagistic, "trei tipuri fundamentale: simbolul magic, descrierea idilică și construcțiile narativ-fabuloase"⁶.

Ne vom opri în cele ce urmează asupra câtorva texte de colinde maramureșene, din zonele Chioar și Codru, ce au ca destinatar-beneficiar fata de măritat. Acestea vorbesc în mod episodic despre momentul așteptării peștilor, al pregătirii zestrei, al alegerii unui mire pe potrivă, dar, în mod surprinzător, și despre neajunsurile căsătoriei.

Într-o variantă combinată a tipurilor 104-105⁷, remarcăm cel puțin trei "intervenții" semnificative. Într-o primă secvență, extrem de succintă, ne este prezentată protagonista "Fiică mică de-mpărat/S-o lăut, s-o pieptănat, /Cofe-n mân-o apucat/La fântână-o alergat"⁸. Imaginea evocă doar într-o măsură redusă pe cele la care se raporta Petru Caraman⁹ pentru a demonstra descendenta unor colinde din descântecul de dragoste, neavând strălucirea somptuoasă a acestuia din urmă. În secvența întâlnirii cu cei trei vainici, virtuali peștori, devine frapantă înfățișarea lor subliniată de comparații ce trimit, eventual, dacă ne raportăm la variantele ale tipului 105, la alte grupuri etnice: "Unu-i roșu ca focu, / Unu-i negru ca corbu, / Unu-i alb ca ghiocu."¹⁰. Opoziția triplă astfel exprimată, nu lasă încă să se întrevadă, deocamdată, opțiunea fetei de măritat; textul se continuă cu o secvență proprie tipului 104, în care, în mod simbolic, cei trei pretendenți își avansează intențiile matrimoniale. În majoritatea variantelor cele trei simboluri ce încifrează căsătoria, conturându-se, în același timp, ca termeni de abordare a relației

**Are minte
Cât la un bou bătrân.**

Ș-a născut Fiul ușor,
Al lumii Mântuitor.

Raiule, grădină verde,
Maica Sfântă-n tine sede.
Iar acel Mântuitor
Făcu voie la popor.

Raiule, grădină dulce,
Eu din tine nu m-aș duce.
Noi colinda o gătăm,
Sus la Domnu' o-nălțăm.
Raiule, grădină dulce,
Eu din tine nu m-aș duce.
O-nălțăm cu vesel bun
C-am ajuns Sfântu Crăciun.
Raiule, grădină verde,
Maica Sfântă-n tine sede.
Grup Leordina, 1998.
Transcriere DUMITRU IUGA.

Cerurile s-o grăit,
Din Apus la Răsărit,
Un Prunc mic o ijdanit
Și pe pământ o zînit.
Din urât făcu frumos
Și curat din păcătos;
Coborât-o cerul jos
Într-un cuvânt luminos
Și pe noi ne-a rădicat,
De-a dreapta ne-o așezat
Lângă raiul lăudat -
Fie binecuvântat.
Grup Rozavlea, 1998.
Transcriere DUMITRU IUGA.

Sosit-a ziua cea sfântă,
Domnului Iisus vestită
Pe care lumea o cinstește,
Tot neamul o prăznuiește,
Tot neamul pământului -
E nașterea Domnului.
Sculați, gazde, nu dormiți,
Vă sculați să prăznuiti
Că vine o sărbătoare
Care-i mai mare sub soare.
Aşa Dumnezeu a vrut,
Pentru noi El s-a născut,
Din Maria Preacurată
S-a născut într-o poiată.
Astăzi cerul s-a deschis
Și pe Ingeri i-a trimis:
Ingerii veniră jos
Unde s-a născut Christos
Și cu toți s-au bucurat
De naștere de-Mpărat.
Și noi să ne veselim,
Cu toții să prăznuim
De nașterea lui Christos
Să ne fie de folos.
Grup Coruia, 1998.
Transcriere DUMITRU IUGA.

Se luară Măicuța
Tot pe râu, pe râu în jos
Și ș-o pus Fiuțu jos
Să se spele pe obraz.
Până Maica s-o spălat
Fiul la cer s-o-nălțat,
Tăt pân cer
Pântrę Ingeri,
Pe cunune de cântări.
- Ingerii lui Dumnezeu,
N-ați văzut pe Fiul meu?
- Noi poate că L-am văzut,
Bine nu L-am cunoscut!
- Mititel, înfățăsel
În scutec de bumbăcel!
- Strălucea, Maică, pe El.
Grup ieud, 1998.
Transcriere DUMITRU IUGA.

Colo-n sus, la Răsărit,
 Zi de judecată
 Mare zare s-o zărit.
 Greu va fi odată.
 Da' nu-i zare, nici lumnină
 Că-i Christos cu cartea-n mână,
 Tremura lumea păgână.
 Tăt cîtește și suspină
 Și la mic și și la mare
 Da' bisericile-s goale,
 Oamenii-s la băutură
 Și pe Maica Sfântă-o-njură.
 Hai, creștini, să ne rugăm,
 Nu știm câte zile-avem.
 Grup leud, 1998.
 Transcriere DUMITRU IUGA.

De la măr până la păr
 - De cui, Petre, -n cel măr dulce,
 De vezi, Petre, ce-i vede(a)?
 - Suie-mă, Doamne, mai sus
 Că văzul puntea raiului
 Și patu bogatului:
 Așternutu-i așternut
 Cu indrele mânânte,le,
 Cu cuțite ascuțite -
 Cât o trăit pe pământ
 De rai nu s-o mai gândit,
 Tot lucru și l-o lucrat
 Cu săracii de pân sat
 Si-o cernut fărinile,
 Le-o dat lor tărâtele.
 De la măr până la păr
 - Ne cui, Petre, -n cel măr dulce,
 De vezi, Petre, ce-i vede(a)?
 - Suie-mă, Doamne, mai sus
 Că văd patu săracului
 În mijlocu raiului:
 Așternutu-i, așternut,
 Cu colaci mândri de grâu -
 Că așe i s-o vinit
 Cât o trăit pe pământ
 Numa de rai s-o gândit.
 Colecția VASILE TRIF, Cârpiș.
 De la Parasca Pop, 81 ani, 1969.

Joacă, joacă Petrea-n rai,
 Raiu, raiu luminos
 Da nu joacă cum să joace:
 Tot după soare se-ntoarce,
 După soare cum răsare,
 După sté(a)
 Când strălucé(ște).
 Maică-sa din grai grăie:
 - Petre, Petre, fiu al meu,
 Duci și mine-n rai cu tine?
 - Heli în rai, măicuță, n-ai
 Că pe săraci i-ai suduit,
 Pe găzdaci i-ai miluit!
 Tată-so din grai grăie:
 - Petre, Petre, hiu a meu
 Duci și mine-n rai cu tine?
 - Heli în rai, tătucă, ai
 Că pe găzdaci i-ai suduit,
 Pe săraci i-ai miluit!
 Soră-sa din grai grăie:
 - Petre, Petre, frate-al meu,
 Duci și mine-n rai cu tine?
 - Heli în rai, sorucă, ai,
 Că pe săraci i-ai miluit,
 Pe găzdaci i-ai suduit.
 Colecția VASILE TRIF, Bozânta Mare.
 De la Saveta Șomcutean, 80 ani, 1976.

- Petre, Petre, Făt Frumos,
 Duci-mă-n cel rai cu tine?
 - O, mamă, cu drag te-ă duce
 Da' cât ai trăit pe pământ
 Tot de rai n-ai mai gândit,

fată/fecior, sunt mărul/inelul/cununa, însă, în varianta maramureșeană propusă analizei, cel dintâi element este înlocuit cu un altul ce simbolizează feminitatea prin excelență: apa. Deși colindul este extrem de scurt - în comparație cu variante din alte zone transilvăneze - relația tensionată dintre "fiica de-mpărat" și peștori este evidentă, ea concretizându-se, ca în mai toate textele, în blestem. Astfel, refuzul celorlalți doi peștori are o dublă motivare "lizibilă" doar dacă facem apel la lirica ceremonială de nuntă în care niciodată prototipul frumuseții masculine nu include trăsăturile indicate de colindul analizat, ci, dimpotrivă: "Mireasă, mirele tău/ Roșu-i ca cireșele, / Acru-a fi ca cepele..."^{xxi}.

În alte câteva texte de colind raportabile și ele la singura tipologie de care dispunem, se dezvoltă tema pregătirii sau tocmirii zestrei. Unul dintre texte, aparținând tipului 109A, se deschide cu o imagine ce descinde din atmosfera feerică a basmului: "Ia, sculați, voi, mari boieri/ De vedeți lumina-n ceri/ Cum răsare/ Ca și-on soare. / Da' nu-i soare răsărit/ Că-i chilie de d-arjint. / Da'-n chilie cine șede?/ Ședea Maria, fată dalbă."^{xxii} Imaginea - rezultată dintr-o comparație negată - este destinată să elogieze și să stimuleze, printr-un procedeu specific poeziei de urare, belșugul gospodăriei colindate. Fata de măritat își afirmă, într-un dialog cu un eventual pretendent, opțiunea pentru "cel voinic de-afară/ Ce stă-n botă răzămat/ Cu paloșu ferecat.", având, aşadar, emblemele și atributile bărbătiei, dar și o atitudine ce lasă să transpară sentimentele pe care î le poartă. De altfel, atât plasarea lui în proximitatea casei și mai ales faptul că "N vârvu paloșului/ [poartă] Cloamba măgheranului" (aluzie erotică evidentă și aproape oficializată, știut fiind că măgheranul este planta asociată fecioriei și nuntirii) subliniază "pragul" pe care se află fata: logodna. Tocmai de aceea, nimici nu poate cumpăra nimic din minunatele obiecte ieșite din mâinile sale: acestea sunt daruri pe care fiecare mireasă din țara Codrului trebuie să le pregătească pentru mire, stegar, chemători și nănași.

Dar într-un alt colind cu toată hărcia ei, fata nu pare să fie pe potriva peștorilor, "a feciorilor de crai". Atmosfera idilică, specifică poeziei de urare și mai ales contextului performării, este umbrită de coborârea în realitatea imediată, plină de tensiuni sociale, fapt destul de neobișnuit pentru un asemenea text: "Pă părăul cel cu rouă/ Linu-i lin și flori de măr/ Este-o curte mândră, nouă/ Și în curte-i o șezătoare/ De nouă fete fecioare/ Toate, toate torc fuioare, / Numa fiica gazdii-i/ Pă firu ce firuiază/ Cu ochiții lăcrimează. / Vine mă-sa și o-ntreabă/ De ce plângi, fătuță dragă?/ Da cum foc n-oi lăcrima, / Că vin, maică, peștori, / Peștori, feciori de crai/ Nu vrei, maică, să mă dai."^{xxiii} Răspunsul mamei face referire directă la aceeași componentă rituală de foarte mare importanță pentru integrarea tinerei în noua familie: oferirea darurilor pentru mire, socii și cununați. Este evident că darurile - prezente aici și ca impediment al unei căsătorii nepotrivite social - sunt augmentate conform atmosferei de basm pe care se brodează colindul: "Dragu mamii, cum te-oi da/ C-acolo-s patru cumnate/ Trebe patru brâie late, / C-acolo-s patru surori, / Trebe patru brâie-n flori. / La-nălțatu împărat/ Trebe-i mândru cal gătat, / La-nălțata-mpărateasă/ Trebe-i rochie de mătasă". Ceea ce face însă ca textul să iasă cumva din nota discursului festiv al colindului este încheierea bruscă, fără aluzie la împlinirea ideală. Se poate vorbi, aşadar, de o reflectare neașteptată de realistă a ierarhiilor și rânduielilor satului tradițional, în ciuda lirismului puternic cu care este impregnat. Atât de pregnantă este impresia de "racursiu realist", încât nici măcar nu se poate preciza dacă textul ar putea avea sensul unei urări efective sau al trasării unor limite sociale dincolo de care nici măcar fabulația epică - atât de firească în colinde - nu poate trece.

În schimb, într-un alt text de amplă circulație și cu foarte bogate variante în spațiul transilvănean, în locul mult prea opulentei zestre cerute de peștori, fata peștită le va oferi cu grație calitățile: "Nu te teme, frate, nu, / Când mi-or vedea ochii mei/ Nu le trebe boii tăi/ Când mi-or vedea gura mea, / Nu le trebe turma ta/ Când mi-or vedea portul meu/ Nu le trebe murgu tău."^{xxiv} Elogiul adus înțelepciunii, frumuseții, dar și hărciei și bogăției fetei este implicit; toate aceste calități atenuă până la negare conflictul tradițional dintre familia mirelui și cea a miresei. De altfel, și etalarea hiperbolică a averii fratelui miresei, precum și plasarea acțiunii într-un spațiu cvasifabulos "pe coasta lui Rusaliu" ne îndeamnă să apreciem că beneficiarii unei asemenea urări nu pot fi decât fruntași ai satelor chiorene, aceia care, în strălucirea alaiurilor de nuntă își clamează descendența nobilă nu doar metaforic, ci și-o pun în valoare prin discursuri, recuzită și scene ceremoniale, ce descind din timpuri foarte vechi.

În alte două texte (dintre care doar unul este raportabil la tipologie și

poate fi încadrat între cele protocolare: 18 - "Elogiul frumuseții și prosperității" fata de mărītat îndeplinește toate rânduilele îndătinate, cerute de momentul festiv al Crăciunului, însă acestea ţin, de fapt, de un anume fel de magie destinată să atragă admirarea colindătorilor, cei ce sunt nimeni alții decât viitorii peștori. Nu doar lucrurile ieșite din māinile fetei sunt etalate în casa gătită de sărbătoare, ci și pâinea rituală, colacul, ce se dă ca răsplătă a urării și, totodată, ca semn al disponibilității ei: "Și pă masă, pană grasă/ Și pă pat pană de brad/ Și-n fundu cuptorului/ Pana peștorului".^{xxv}

În mod cu totul surprinzător, textele dezvoltă în continuare teme și motive specifice repertoriului de nuntă, cum ar fi traiul printre străini și datoria de a se supune voinței soțului: "Păstă munți în-alte curfă/ La părinț necunoscuță/ Unde-a vedé ciunz păliț/ Gândi-u-a că i-s părință/ Unde-a vedé răt cu flori, / Gândi-u-a că i-s surori/ Unde-a vedé v'o doi braz/ Gândi-u-a că-s a ii frață"; "Noi pă fică duce-om/ Păstă munți în-alte curfă/ La părinț necunoscuță/ Și tu, fică, de-i fi bună/ Noi pă tine te-om ținé-lu/ Ca măru la căpătăiu/ Ca grâu roșu-n săcriu. / Și tu, fică, de-i fi re-lu/ Noi pă tine te-om ținé-lu/ Ca cenușa lată-n vatră, / Ca mătura dezlegată".^{xxvi} Dacă celelalte exemple arătau doar influențe din partea altor categorii, aici contaminarea este evidentă. Valoarea textului rezultă, în mod paradoxal, nu din imaginile puse sub semnul împlinirii ce caracterizează colindele cu păstrarea hieratismului incantatoriu - ca reminiscență a rosturilor sale magice -, nici din discursul ceremonial cu rosturi augurale, ci, dimpotrivă, dintr-un lirism profund, ușor discordant în raport cu atmosfera de sărbătoare.

Aceste "achiziții" sunt atipice pentru forma clasică a poeziei de urare, însă, în zonele Maramureșului, ele sunt frecvent înregistrate. Majoritatea antologilor publicate în ultimele decenii atestă un pronunțat proces de desacralizare și de renunțare - chiar dacă nu în totalitate - la atmosfera patriarhală, de Ev Mediu țărănesc, a colindelor. Acestea își modifică discursul dintr-unul arhaic, într-unul cu intenționalități diverse, ce derivă dintr-o ancorare mai profundă în liric, în descriptivismul realist sau reflectă susținut interferență cu alte genuri și categorii folclorice, de la comicul cu sens ludic, la satiricul cu conotații purificatoare de alungare a relelor din anul ce a trecut.

Astfel, momentul solemn, încărcat cu potențialitate maximă, al sărbătorilor Crăciunului și Anului Nou, este echilibrat prin imagini cu sens inițiatic și compensatoriu din punct de vedere psihologic, având ca efect imediat eliberarea de tensiuni și stimularea veseliei, ca într-un fel de *carmen saliare*.

Cu toate aceste mutații, colindele maramureșene se înscriu între actele de propițiere și augurale, în încercarea oamenilor de a face favorabil necunoscutul, de a se pregăti pentru toate situațiile cărora va trebui să li se supună. Așa cum arăta profesorul Mihai Pop, în contemporaneitate omul modern creează discursuri și gesturi noi, păstrând totuși, "acea atmsoferă, dând ampoloare sărbătoarească zilelor de Anul Nou; creăm acea atmsoferă de bun augur, care ne permite să intrăm, cu mult curaj, în viitor".^{xxvii}

Note:

¹ Mihai Pop – "Anul Nou, lectura unui discurs ceremonial", în *Calendarul Maramureșului*, Baia Mare, 1980, p. 5-8, reed. în M. Pop, *Folclor românesc II*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura română, 1998, p. 294-298

² idem – op. cit., p. 269

³ Mihai Pop – "Printre două părăuțe/Se plimbă două măicuțe.", REF 33 (1988), nr. 4, reed. în *Folclor românesc II*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura română, 1998, p. 308-314

⁴ Monica Brătulescu – *Colinda românească. The romanian Colinda (Winter-Solstice Songs)*, Editura Minerva, București, 1981, p. 46

⁵ Dumitru Pop - *Obiceiuri agrare tradiționale românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 202.

⁶ Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu- *Folclor literar românesc*, (ediția a II-a), Editura didactică și pedagogică, București, 1978, p. 166

⁷ Monica Brătulescu – op. cit., p. 234-236

⁸ *** - *Antologie de folclor din județul Maramureș*, AEFJM, Baia Mare, 1980, p. 71

⁹ Petru Caraman – *Colindatul la români, slavi și la alte popoare (Studiu de folclor comparat)*, Editura Minerva, București, 1983, p. 431 squ.

¹⁰ *** - *Antologie de folclor din județul Maramureș*, AEFJM, Baia Mare, 1980, p. 71

¹¹ Pamfil Bilțiu – *Poezii și povești populare din țara Lăpușului*, Editura Minerva, București, 1990, p. 120

¹² *** - *Antologie de folclor din județul Maramureș*, AEFJM, Baia Mare, 1980, p. 70

¹³ *** - idem, p. 66

¹⁴ *** - idem, p. 67

¹⁵ *** - idem, p. 67

¹⁶ *** - idem, p. 68

¹⁷ Mihai Pop – "Anul Nou...", p. 297

Tot lucru ți l-ai lucrat
Cu săracii de pân sat -
Heli în rai nu ț-ai gătat.
Colecția VASILE TRIF, Cârpiniș.
De la Parasca Pop, 81 ani, 1969.

Colo-n sus și mai în sus
Este-o dalbă mănăstire.
Colindăm, Doamne, colind.
Și-năuntru cine sta?
Era Maica Preceștea
C-un copil ce tot plângea.
Maica Sfântă-L legăna
Și din gură-i cuvânta:
- Taci, Fiule, nu mai plâng
Că Maica Ție ț-a da
Două mere, două pere
Să Te joci în rai cu ele,
Raiul sfânt să-l stăpânești
Și cerul să-l moștenești.
Grup Suciu de Sus, 1998.
Transcriere DUMITRU IUGA.

Sosît-a sara cea Sfântă,
Sara de Crăciun numită.
Sara lui Sfântu Crăciun.

Sculați, gazde, nu durniți,
Vă sculați și prăznuiți
Că vă vine-o sărbătoare
Care-i mai mare sub soare.
Ingerii veniră-n jos
Ca să-l vadă pe Christos;
Pe Iisus că L-au aflat
În iesele de boi culcat,
Mititel și înfășatu
Cu fașie de rătase
Impletită-n cinci și șase.
Pruncu Sfântu să trăiască,
Pe noi să ne mântuiască.
Grup Poienile Izei, 1998.
Transcriere DUMITRU IUGA.

În noaptea astă s-a născut
În peșteră străină
Acel prin care-am cunoscut
A cerului lumină.

În noaptea astă-un cor ceresc
Cântările le cântă,
Pe Dumnezeu îl preamăresc
Cu bucurie sfântă.

Hai, vezi-i, Doamne, pe acei
Ce zac acum departe
Că, dacă nu Te-nduri de ei,
Se pierd pe veci în noapte.

Primește sfintele cântări
Ce-aducem azi spre Tine,
Ce se-ntrupează între noi
Și-aduce mântuire.
Grup Suciu de Sus, 1998.
Transcriere DUMITRU IUGA.

Asta-i sara de Crăciun
Și Maria-i tot pe drum;
Umlă-n sus și umblă-n jos
Ca să-l nască pe Christos.
Hainele-i erau cam ude,
Uscate n-avea de unde.
- Bună sara, Moș Crăciun,
Zise Maria acum -
Nu mă lași în patul tău
Ca să nasc pe Fiul Meu?
- În pat nu te pot lăsa
Că n-am unde m-așeza;
Du-Te-n grajdul vitelor
Și Te-așează-n ieslea lor
Că vitele n-au ce-Ți face,
Te lasă să naști în pace.